

98 asarida all'yuziya fenomenini badiiy-estetik jihatdan chuqur tahlil qilib, uning og'zaki va yozma nutqdagi o'rni va ahamiyatini ko'rsatadi. Shuningdek, Tursunov S. Zamonaviy tilshunoslik va stilistik tahlil kitobida allyuziyani kommunikativ va funksional nuqtai nazardan o'rganib, uning nutqdagi ijodiy imkoniyatlarini yoritadi. Allyuziya nutqni bezaydi, uni obrazli qiladi va tinglovchiga teran fikrni o'z madaniy dunyoqarashi asosida tushunishga imkon beradi.

Allyuziya lingvistika, adabiyotshunoslik, stilistika, semiotika va madaniyatshunoslik fanlarining kesishgan nuqtasida turadi. Turli olimlar uni quyidagicha talqin qilgan:

- M. Baxtin allyuziyani "yashirin dialog" deb ataydi, ya'ni bir matn ikkinchisiga sukutli murojaat qiladi.

- Yu. Lotman allyuziya — bu semiotik mexanizm, ya'ni belgilar orqali boshqa belgilar tizimiga signal yuborish ekanligini bildiradi.

- R. Barthes fikricha, allyuziya — bu madaniy mif, u orqali tilda mavjud ma'nolar tizimi "ikkinchi darajali" semantik yuklamani oladi.

- G.Allen esa allyuziyani intertekstual birlik deb ta'riflab, matnlararo aloqalarni yaratishda uning ahamiyatini ko'rsatadi.

Allyuziyani boshqa majoziy vositalardan farqi. Allyuziya ko'pincha metafora, kinoya, o'xshatish kabi vositalar bilan aralashib ketadi. Ammo uning asosiy farqi — konkret tarixiy yoki madaniy konnotatsiyaga ega bo'lishidir. Ya'ni, allyuziya o'z zahirida muayyan kontekst, voqelik, shaxs yoki madaniy obrazni yashirgan bo'ladi. Masalan:

"Bu yerda Don Kixotga o'rin yo'q" — bu oddiy o'xshatish emas, Cervantes romaniga ishora qilib, voqelikka mos kelmaydigan, samarasiz kurashga kinoya qiladi.

"Yusufdek sabrli bo'l" — bu esa diniy manba asosida go'zallik va sabr timsoliga ishora qiladi.

Allyuziya — bu tarixiy, adabiy yoki madaniy kontekstga ishora qiluvchi bilvosita ifoda vositasi bo'lib, u og'zaki nutqda ham semantik zichlik, obrazlilik va nutqiy madaniyatni oshiruvchi funksiyani bajaradi. Og'zaki nutqda all'yuziya axborot almashinuvi, fikrni kinoyali, badiiy yoki nozik shaklda ifodalash vositasi sifatida qo'llanadi. Allyuziyalarning og'zaki nutqda qo'llanilishi. All'yuziyalar og'zaki nutqda quyidagi stilistik va kommunikativ vazifalarni bajaradi:

1. Estetik-funksional vazifa. Allyuziya nutqqa obrazlilik, badiiylilik kiritadi. Eshituvchining tasavvurini boyitadi, nutqni emotsional qiladi.

2. Kommunikativ-pragmatik vazifa. Eshituvchining madaniy bilimiga tayanadi. Fikrni to'g'ridan-to'g'ri emas, balki konnotativ yo'l bilan yetkazadi. Bu esa eshituvchini faol idrok qilishga undaydi.

3. Ekspressiv-emotsional vazifa. Allyuziya yordamida kinoya, istehzo, maqtov, e'tirof, ogohlantirish va boshqalar nozik tarzda ifodalanadi.

4. Ijtimoiy-madaniy kod sifatida.

Allyuziyalar xalq og'zaki ijodida ko'p uchraydi va bu orqali tarixiy-madaniy kod saqlanadi: Afandi, Malikmardon, Zumrad, Qimmat kabi obrazlar orqali odamlar voqelikni tahlil qiladi. Misollar:

"Bu ishni Atlasday yelkasida ko'tarib yuribdi" — bu yerda qadimgi yunon mifologiyasidagi Atlas obrazi orqali mashaqqatli mehnat obrazli ifodalanadi.

"Yana Afandi bo'ldingmi?" — kinoyali, yumoristik ma'no beradi.

Og'zaki nutq — bu real vaqt rejimida sodir bo'ladigan, intonatsiya, mimika, jestlar bilan boyitilgan jonli aloqa shaklidir. Shu bois, unda tezkorlik, ifoda ixchamligi va kontekstga bog'liqlik muhim ahamiyatga ega. Allyuziya og'zaki nutqda quyidagi sabablarga ko'ra ishlatiladi:

- So'zlashuvni boyitish va obrazli qilish
- Bilvosita tanqid yoki maqtovni yetkazish
- Hazil yoki istehzo orqali nozik fikr bildirish
- Madaniy umumlashtirish orqali eslatma berish

Masalan: "Yana bir Alpomish chiqibdi-da!" Bu yerda Alpomish obraziga ishora orqali shaxsning jasorati yoki o'zini ko'rsatishga intilishi bilvosita anglatiladi.

Allyuziyalarni manba asosida tasniflash

Turi	Tavsifi	Misollar
Adabiy allyuziya	Adabiy obrazlarga ishora	Don Kixot, Majnun
Tarixiy allyuziya	Tarixiy shaxslarga ishora	Amir Temur, Napoleon
Diniy allyuziya	Qur'on, Injil, hadis asosidagi	Yusuf, Iblis, Iso
Mifologik allyuziya	Antik mif obrazlariga ishora	Atlas, Afrodita, Prometey
Folklorik allyuziya	Xalq og'zaki ijodiga oid	Afandi, Malikmardon

Allyuziyani anglash uchun eshituvchi yoki o'quvchi muayyan madaniy kontekstga ega bo'lishi kerak. Shu bois bu vosita intellektual idrokni talab qiladi.

Allyuziyaning og'zaki nutqdagi kommunikativ funksiyalari:

- Kodlangan axborotni yetkazish – tinglovchi madaniy kontekstni bilsa, mazmunni to'g'ri tushunadi.

- Madaniy birlik hissini yaratish – umumiy allyuziya tushunilishi suhbatdoshlar orasida yaqinlikni kuchaytiradi.

- Konfliktini yumshatish – tanqidni to'g'ridan-to'g'ri emas, allyuziya orqali yumshoq shaklda yetkazish.

- Ijtimoiy tazyiqdan qochish – siyosiy, diniy yoki nozik mavzularni allegorik ifoda qilish.

Misol: "U hamma narsani qo'lga oldi – Go'l dorini topganday." Bu yerda allyuziya orqali istehzo, kinoya, tanqid mujassam.

O'zbek tili va og'zaki adabiyotida quyidagi obrazlar allyuziya sifatida keng qo'llanadi:

Layli va Majnun – fidoiy muhabbat; Alpomish – jasorat, xalq himoyachisi; Afandi – aql, istehzo, xalqona donishmandlik; Rustam – kuch, qudrat; Iblis – fitna, yomonlik; Yusuf – sabr, chiroy, imon. Masalan: "Majnunsan-a, boshqa gap eshitmayapsan." Bu yerda eshituvchining fikrda qat'iyligi Majnun obraziga tenglashtirilgan.

Allyuziya — bu tilda mavjud bo'lgan eng obrazli va semantik jihatdan boy ifoda vositalaridan biridir. Uning og'zaki nutqda qo'llanishi muloqotni madaniy kontekstga bog'laydi, estetik ta'sir kuchini oshiradi va eshituvchini faol idrokka undaydi. Shuningdek, allyuziya orqali tarixiy xotira, diniy ramzlar va adabiy obrazlar avloddan-avlodga uzatiladi. Allyuziya og'zaki nutqda nutqiy madaniyatni, semantik chuqurlikni va estetik ifoda vositalarini kuchaytiruvchi muhim unsurlardan biridir. U tilning nafaqat aloqa vositasi sifatidagi, balki madaniy merosni saqlovchi va uzatuvchi vosita sifatidagi vazifasini ham bajaradi.

Allyuziyaning og'zaki nutqdagi qo'llanilishi — bu xalq tafakkuri, tarixiy xotira va zamonaviy tilda yashayotgan kultural kodlarning o'zaro aloqasidir.

Zamonaviy tilshunoslik va stilistik tadqiqotlarda allyuziyaning lingvopoetik, semantik va funksional tahlili dolzarb bo'lib qolmoqda. Allyuziya — bu nafaqat til vositasi, balki madaniyat va tafakkur hodisasi sifatida ham e'tiborga loyiqdir.

Til vositasida amalga oshiriladigan har qanday nutqiy faoliyat o'zining ma'lum kommunikativ va pragmatik maqsadlariga ega bo'ladi. Nutqning samaradorligi faqatgina axborot uzatish bilan cheklanmay, balki eshituvchi yoki o'quvchiga ta'sir ko'rsatish, uni qiziqtirish, unga xos madaniy "kod" orqali fikr yetkazish imkoniyatlari bilan ham baholanadi. Shu jihatdan, allyuziya — nutqiy muloqotda yuqori darajada semantik va pragmatik yuklamaga ega bo'lgan vositadir.

Allyuziya — bu bilvosita madaniy-havolaviy ishora bo'lib, u so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida madaniy kontekst asosida o'ziga xos til birligini yaratadi. Bu birlik orqali:

- So'zlovchi fikrini ochiq aytmasdan, ishora orqali bildiradi;
- Eshituvchi esa bu ishorani kontekstual bilim asosida tushunadi.

Bunda allyuziya matnga "ikkinchi darajali" ma'no qatlamini olib kiradi.

Misol: "Bu yigit zamonaviy Don Kixotga o'xshaydi."

Bu yerda "Don Kixot" obraziga ishora qilinmoqda va tinglovchi bu ishora orqali shaxsning hayotdan ajralganidek, idealistona fikr yuritishini anglaydi.

Allyuziya ogʻzaki va yozma nutqda quyidagi asosiy kommunikativ vazifalarni bajaradi:

Funktsiya nomi	Tavsifi
Axborot uzatuvchi	Ma'lum voqea, shaxs yoki obraz haqida bilvosita axborot beradi
Baholovchi	Shaxs yoki hodisaga ijobiy yoki salbiy baho berishga xizmat qiladi
Ekspressiv-emotiv	Soʻzlovchining munosabati, hissiyoti va subyektiv pozitsiyasini bildiradi
Estetik	Nutqni badiiy, obrazli va madaniy jihatdan boyitadi
Pragmatik	Eshituvchiga ta'sir qilish, uni o'z fikriga jalb qilish, kontekstual tushunishga majbur etish vazifasini bajaradi

Pragmatika — bu til birliklarining nutqiy vaziyatdagi maqsadga muvofiq ishlatilishini oʻrganadigan yoʻnalishdir. Shu ma'noda, all'yuziya — bu faqatgina semantik hodisa emas, balki maqsadli nutqiy strategiyadir.

1. Nutqiy iqtisod – fikrni qisqa, lekin mazmunli tarzda ifodalash: "Bu hamma narsani Yusuf sabri bilan kutmoqda". Bu yerda "Yusuf sabri" iborasi bilan koʻp gap aytilmasdan chuqur ma'no berilgan.

2. Madaniy birdamlik – tinglovchi bilan umumiy "kod"da muloqot qilish: "U haqiqiy Alpomish boʻlib chiqdi". Bu ibora oʻzbek xalqining epik qahramoni orqali umumiy tushuncha yaratadi.

3. Bilvosita tanqid yoki istehzo – toʻgʻridan-toʻgʻri aytmasdan, obraz orqali: "U ham Temurday qattiqqoʻl". Bu ibora tanqidiy ohangda yoki ijobiy bahoda boʻlishi mumkin.

4. Eʼtiborni jalb qilish – tanish obrazlar orqali auditoriyani jalb qilish: "Siyosatchilar Prometey kabi oʻz xalqiga oʻzni bagʻishlashmoqda" Bu jumla kuchli ta'sirchanlikka ega boʻlishi mumkin.

Allyuziya nutqda nafaqat mazmun, balki maqsadni ham chuqurlashtiradi. U:

- Muloqotga madaniy-estetik chuqurlik kiritadi,
- Soʻzlovchining fikrini bilvosita, yumshoq yoki kuchli shaklda etkazadi,
- Eshituvchining eʼtiborini faollashtiradi,
- Tinglovchini fikrlashga undaydi. Bu esa allyuziyaning kommunikativ-pragmatik vosita sifatida samaradorligini koʻrsatadi.

All'yuziya — bu tilning funksional imkoniyatlaridan biridir. U nafaqat semantik ma'no, balki nutqiy vazifalarni ham bajaradi. Ogʻzaki va yozma muloqotda allyuziya yordamida soʻzlovchi fikrini boshqacha aytmasdan, uni kontekstual va madaniy asosda tushunarli qiladi. Shu sababli, allyuziyaning kommunikativ-pragmatik vazifalari zamonaviy tilshunoslikda amaliy va nazariy jihatdan dolzarb oʻrganiladigan yoʻnalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allen G. (2000). Intertextuality. — London: Routledge.
2. Barthes R. (1977). Image, Music, Text. — London: Fontana Press.
3. Baxtin M. M. (1979). Estetika slovesnogo tvorchestva. — Moskva: Iskusstvo.
4. Kristeva J. (1980). Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. — Oxford: Blackwell.
5. Lotman Yu. M. (1970). Struktura khudozhestvennogo teksta. — Moskva: Nauka.
6. Mamajonov A. (2015). "Tilshunoslikda intertekstual tahlilning oʻrni". // Oʻzbek tili va adabiyoti, №2, 33–38-betlar.
7. Rasulov A. (2006). "Badiiy nutq obrazlilik vositalari". // Filologiya masalalari, №3, 45–49-betlar.
8. Qodirov A. (2008). Stilistika asoslari. — Toshkent: Fan nashriyoti.
9. Tursunov S. (2017). Zamonaviy tilshunoslik va stilistik tahlil. — Toshkent: "Ilm ziyo".

Zaripov Nozimbek Nayimovich
Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti,
matematika va informatika kafedrası dotsenti
nozimbekzaripov@gmail.com

Nabiyev Dilshod Pahlavonovich
Buxoro davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti (PhD)
matematika va informatika kafedrası
o'qituvchisi
dnabiyev6484@gmail.com

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MA'LUMOTLAR BAZASIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY DIDAKTIK TAMOYILLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhiti sharoitida ma'lumotlar bazasidan foydalanishning asosiy didaktik tamoyillari chuqur tahlil qilinadi va ularning nazariy hamda amaliy ahamiyati ochib beriladi. Raqamli ta'lim jarayonida ma'lumotlar bazasi nafaqat texnik vosita, balki o'quvchilarning bilim olish jarayonini jadallashtirish, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish va ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida qaraladi. Maqolada ilmiylik, tizimlilik, amaliylik, ko'rgazmalilik, hamda innovatsionlik tamoyillari keng va batafsil yoritiladi, ularning har biri bo'yicha nazariy asoslar, amaliy misollar hamda ta'lim jarayonidagi qo'llanilish yo'llari keltiriladi. Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi, mavzuga oid manbalar tahlili, olib borilgan tajribalar natijalari hamda umumiy xulosalar batafsil bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Ma'lumotlar bazasi, raqamli ta'lim muhiti, didaktik tamoyillar, metodologiya, innovatsion yondashuv, tizimlilik, integrasiya, adaptivlik.

ОСНОВНЫЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАЗ ДАНЫХ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.

Аннотация. В данной статье глубоко анализируются основные дидактические принципы использования баз данных в условиях цифровой образовательной среды, а также раскрывается их теоретическое и практическое значение. В процессе цифрового обучения база данных рассматривается не только как техническое средство, но и как дидактический инструмент, способствующий ускорению процесса получения знаний учащимися, развитию навыков самостоятельного обучения и повышению эффективности образования. В статье подробно и всесторонне освещаются принципы научности, системности, практической направленности, наглядности и инновационности; по каждому из них приводятся теоретические основы, практические примеры и способы применения в учебном процессе. Кроме того, подробно излагаются методология исследования, анализ источников по теме, результаты проведенных экспериментов и общие выводы.

Ключевые слова: База данных, цифровая образовательная среда, дидактические принципы, методология, инновационный подход, системность, интеграция, адаптивность

THE MAIN DIDACTIC PRINCIPLES OF USING DATABASES IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT.

Annotation. This article provides an in-depth analysis of the fundamental didactic principles of using databases within a digital learning environment and elucidates their theoretical and practical significance. In the context of digital education, a database is viewed not merely as a technical tool, but as a didactic instrument that facilitates the acceleration of students' knowledge acquisition, fosters the development of independent learning skills, and enhances the overall effectiveness of education. The article thoroughly examines the principles of scientific rigor, systematicity, practicality, visual clarity, and